

Zelenka, Miloš

Pražský lingvistický kroužek : kapitola z dějin české meziválečné slavistiky

Новая русистика. 2012, vol. 5, iss. Supplementum, pp. [55]-64

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125535>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Miloš ZELENKA
(Praha)

Pražský lingvistický kroužek

Kapitola z dějin české meziválečné slavistiky

Abstract

The author of the present contribution deals with the phenomenon of the Prague Linguistic Circle, its inner structure, its interpersonal relations, the evolution of its methodology and its relation to other groups and structures in philology in the interwar period stressing its importance and outstanding position in the formation of the 20th-century thought.

Key Words: Prague Linguistic Circle and its methodology; its inner Structure and functioning; interpersonal relations; specific features of its methodology and its evolution

V dějinách české, resp. česko-slovenské vědy meziválečného období významné místo zaujímá fascinující fenomén Pražského lingvistického kroužku, který jako interdisciplinární sdružení jazykovědců, literárních teoretiků, estetiků a představitelů dalších vědních disciplín se stal organizační základnou strukturalismu a ztělesnil zásady kolektivní a programové kooperace v humanitních oborech. Pražský lingvistický kroužek působící v letech 1926–1951 a obnovený v roce 1990 dosáhl zejména v krátkém období mezi dvěma světovými válkami (a na počátku druhé světové války) nevídané metodologické průbojnosti a originality, která zůstává dodnes častým předmětem archivního literárněhistorického studia či teoretického zájmu nejrůzněji zaměřených badatelů zachycujících kořeny radikálního zlomu označovaného jako „Linguistic Turn“ ve vývoji moderního teoretického myšlení

o jazyce a slovesném umění.¹ Není bez zajímavosti si kompilačně připomenout základní faktografii spjatou s činností tohoto vědeckého sdružení. Podrobnějšímu metodologickému zhodnocení jednotlivých noetických a filozofických kořenů jsme se věnovali při jiné příležitosti.²

Pražský lingvistický kroužek, jehož název vznikl analogicky podle Moskevského lingvistického kroužku, formálně vznikl 6. 10. 1926, kdy v pracovně anglisty Viléma Mathesia na Filozofické fakultě UK v Praze za jeho řízení několik mladých filologů (Bohuslav Havránek, Roman Jakobson, Jan Rypka a Bohuslav Trnka) vyslechlo přednášku německého jazykovědce Heinricha Beckera *Der europäische Sprachgeist*.³ Setkání se uskutečnilo z podnětu V. Mathesia, jehož spolu s ruským emigrantem R. Jakobsonem a dalšími spojoval odpor k pozitivistickému mladogramatismu, tj. k historizujícímu pohledu na jazyk. Právě V. Mathesius, který již roku 1911 přednesl na zasedání Královské české společnosti nauk svůj legendární referát *O potenciálnosti jevů jazykových*,⁴ v němž zdůraznil význam systémového a synchronního pojetí jazyka na úkor historické gramatiky, nejvíce ovlivnil metodologické směřování Pražského lingvistického kroužku v jeho počátcích a po zá-

¹ Lantová, L.: Pražský lingvistický kroužek. In: Opelík, J. a kol. (ed.): Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce 3. Svazek II. P–Ř. Praha 2000, s. 1073–1077 (podepsáno II). Zelenka, M.: Roman Jakobson a literárněvědná slavistika v transformační etapě Pražského lingvistického kroužku. *Slavia*, 66, 1997, č. 3, s. 293–308. Vachek, J.: The linguistic School of Prague. Bloomington–London 1966. Vachek, J. (ed.): U základů pražské jazykovědné školy. Praha 1970. Vachek, J.: Vzpomínky českého anglisty. Jinočany 1994. Týž: Lingvistický slovník Pražské školy. Praha 2005. Týž: Prologomena k dějinám pražské školy jazykovědné. Jinočany 1999. Týž: Z klasického období pražské školy. Praha 1970. Havránková, M. (ed.): Pražský lingvistický kroužek v korespondenci. Korespondence z let 1923–1970. Praha 2008. Matejko, L. (ed.): Sound, Sign and Meaning. Quinquagenary of the Prague School Linguistic Circle. Ann Arbor 1976. Garbin, P. B. (ed.): A Prague School Reader on Aesthetics Literary Structure and Style. Washington 1955. Wellek, R.: The Literary Theory and Aesthetics of the Prague School. Ann Arbor 1969. Toman, J. (ed.): Letters and Other Materials from the Moscow and Prague Linguistic Circles, 1912–1945. Ann Arbor 1994. Toman, J.: The Magic of Common Language – Mathesius, Jakobson, Trubetzkoy and the Prague Linguistic Circle. Massachusetts–London 1995. Týž: Rétorika modernismu: Pražský lingvistický kroužek v kontextu dobových ideálů vědy a společnosti. Kritický sborník, 1, 1994, s. 25–31. V poslední době základní faktografickou informací o Pražském lingvistickém kroužku přinesla publikace Toman, J.: Příběh jednoho moderního projektu. Praha 2011.

² Srv. Zelenka, M.: Mezi demokracií a totalitou. Pražský lingvistický kroužek v dějinách české literárněvědné slavistiky meziválečného období. *Opera Slavica*, 21, 2011, č. 1, s. 24–44.

³ Srv. Havránková, M.: Úvodem. In: Havránková, M.: Pražský lingvistický kroužek v korespondenci. Korespondence z let 1923–1970. Praha 2008, s. 13.

⁴ Mathesius, V.: O potenciálnosti jevů jazykových. *Věstník Královské české společnosti nauk*, tř. Historicko-filozoficko-filologická. Praha 1911.

Pražský lingvistický kroužek

sluze se stal jeho celoživotním předsedou až do své smrti v roce 1945. Původně Kroužek existoval jako „volné sdružení“ mladých jazykovědců hlásících se k novým metodám, a to bez předem schváleného, direktivního programu. Funkci místopředsedy v letech 1927–1939 (tj. do roku nuceného odchodu do emigrace) vykonával R. Jakobson, funkci tajemníka B. Trnka. Kroužek až do roku 1930 fungoval na principu volného diskusního sdružení, poté existoval jako úředně schválený spolek s pevnými stanovami a organizační strukturou.⁵ Schůzky se konaly jednou měsíčně, později se ustálil dvoutýdenní interval, přičemž okruh přednášejících a diskutujících účastníků se postupně rozšiřoval; ještě např. v roce 1926 přistoupil jeden z nejvýznamnějších členů Kroužku, estetik a literární teoretik Jan Mukařovský. Kroužkové „jádro“ tvořili čeští filologové (J. Buben, B. Ilek, F. Oberpfälzer-Jílek, M. Weingart ad.) doplnění ruskými emigranty žijícími v Československu (vedle R. Jakobsona P. G. Bogatyřev, D. Čyževskij, S. O. Karcevskij, P. N. Savickij ad.) a ve Vídni (N. S. Trubeckoj) a lingvisty z německé pražské univerzity (F. Slotty ad.).

Jestliže žádost o právní uznání stanov v roce 1930 podepsalo sedmáct členů, Pražský lingvistický kroužek, který v době svého největšího rozmachu v polovině třicátých let i se zahraničními badateli přesáhl padesátku (v roce 1936 počet členů údajně činil 61 a v roce 1942 dosáhl vrcholu – 77),⁶ představoval „*pracovní pospolitost osobitého typu*“⁷ ztělesňující zásady vědeckého kolektivismu, internacionálního a navenek metodologické „čistoty“. S odstupem času J. Mukařovský v dopise B. Havránkovi z 21. 6. 1940 Kroužek charakterizoval jako „... *nový typ vědeckého sdružování, místo pouhé kooperace kolaboraci, totiž spolupráci vzájemnou, se závaznými filozofickými předpoklady, se stálou vzájemnou pracovní kontrolou, se společným úsilím a jistý daný problém v dané chvíli*“.⁸ Podle zápisů sekretáře J. Vachka k neaktivnějším členům patřili J. Mukařovský (28 přednášek), B. Trnka (20 přednášek) a R. Jakobson, který letech 1927–1938 přednesl celkem

⁵ Srv. Stanovy spolku „Pražský lingvistický kroužek“ (Circle linguistique de Prague). Uloženo v Ústředním archivu AV ČR v Praze (fond PLK, 1. karton, 2. desky, § 1). Zároveň srv. 2. karton, úřední korespondence PLK 1928–1936). Faktografické údaje o činnosti Pražského lingvistického kroužku včetně statistických dat (např. o počtu členů a přednášek), která se v odborné literatuře rozcházejí, čerpáme z vlastního studia tohoto fondu. Zápisy o přednáškové aktivitě jednotlivých členů jsou uloženy v 2. kartonu, bez sign. (tzv. Černé notesy – Záznamy o schůzích PLK ve dvou dílech).

⁶ Srv. Lantová, L.: Pražský lingvistický kroužek. In: Opelík, J. a kol. (ed.): Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce 3. Svazek II. P–Ř. Praha 2000, s. 1073 (podepsáno II).

⁷ Mathesius, V.: Deset let Pražského lingvistického kroužku. Slovo a slovesnost, 2, 1936, č. 3, s. 144.

⁸ J. Mukařovský B. Havránkovi v dopise z 21. 6. 1940. In: Havránková, M. (ed.): Pražský lingvistický kroužek v korespondenci. Korespondence z let 1923–1970. Praha 2008, s. 215.

18 přednášek a který se zejména redakčně i autorsky v letech 1929–1938 podílel na osmi sbornících *Travaux du Cercle Linguistic de Prague* (TCLP); např. v druhém svazku vyšla jeho komparativní studie *Remarques sur l' évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves*.⁹ Vedle této světoznámé řady *Travaux* bylo v letech 1937–1948 publikováno šest svazků pod názvem *Spisy Pražského lingvistického kroužku*, v nichž se prosazovala mladší vědecká generace (J. Hrabák, V. Skalička, A. Sychra, K. Horálek ad.). Mezinárodní charakter Kroužku podtrhoval i fakt, že k přednáškám byli pravidelně zváni teoreticky uznávaní domácí a zahraniční vědci nejrůznějšího humanitního zaměření (E. Benveniste, O. Broch, V. Brøndal, R. Carnap, L. Hjelmslev, E. Husserl, J. O. Jespersen, L. Tesnière, B. V. Tomaševskij, J. N. Tyňanov, G. O. Vinokur ad.).

Kroužek vedle přednáškových aktivit vyvíjel především bohatou publikační činnost, která tematicky směřovala do tří dominantních okruhů: 1. obecná lingvistika s důrazem na fonologii a morfologii ve funkčně strukturálním duchu. Zejména oborové vyčlenění fonologie (jako lingvistické disciplíny zabývající se významem nejmenších jazykových jednotek) z fonetiky se stalo trvalým a nezpochybnitelným přínosem Pražského lingvistického kroužku do světové vědy; 2. poetika a studium „literárnosti“ textu, zejména básnického; důraz se zde kladl na analýzu básnického jazyka a později na chápání uměleckého díla jako znaku z hlediska funkce, normy a hodnoty ad., a to v koexistenci s ostatními kulturními řadami; 3. problematika jazykové kultury a teorie spisovné řeči, která kriticky reagovala počátkem třicátých let na brusičské stanovisko redakce *Naší řeči* a která vedla k rozpracování normotvorné stabilizace jazyka se koncepcí funkčních stylů. Pražský lingvistický kroužek, který počátkem roku 1932 uspořádal cyklus přednášek věnovaných jazykové kultuře, jejich rozšíření a doplnění znění vydal jako sborník pod názvem *Spisovná čeština a jazyková kultura*,¹⁰ do něhož přispěli B. Havránek, R. Jakobson, V. Mathesius a M. Weingart. Potřeba pravidelné odborné tribuny sjednocující myšlenkovou platformu Kroužku proto vedla roku 1935 k založení melantrišského čtvrtletníku *Slovo a slovesnost*, který za řízení B. Havránka a V. Mathesia anotoval realizované přednášky, uveřejňoval odborné studie, recenzoval soudobou lingvistickou a literárněvědnou produkci, ale také přihlížel k aktuálnímu kulturnímu dění. Vnitřní práce Kroužku se v třicátých letech rozvíjela a konkretizovala v jednotlivých sekcích, v jejichž čele stáli její svolavatelé (komise pro popis jazyků Československa – B. Havránek, komise pro výzkum básnického jazyka – J. Mukařovský, komise pro ortoepii – F. Trávníček, komise pro bibliografii – F. Sloty). Kolektivní charakter Kroužku se projevil v tom, že jeho členové programově vystoupili už v dubnu 1928 na I. mezinárodním lingvistickém sjezdu v Haagu, podíleli se na organizaci I. mezinárodního kongresu slavistů v Praze 1929 a mezinárodní fonolo-

⁹ Jakobson, R.: *Remarques sur l' évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves*. In: *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* II. Praha 1929.

¹⁰ Havránek, B. – Weingart, M. (ed.): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha 1932.

Pražský lingvistický kroužek

gické konference tamtéž. V třicátých letech Kroužek pravidelně prostřednictvím svých členů participoval na všech lingvistických, fonetických, literárněhistorických a slavistických sjezdech a snažil se vždy jejich jednání teoreticky ovlivnit.

Je evidentní, že přeměna volného diskusního sdružení na pevný organizační spolek s přesně vymezenými kompetencemi v roce 1930, rok po kolektivním vystoupení na pražském sjezdu slavistů, vedla k radikálnější proklamaci navenek monolitní metodologie a k ostřejší reakci na alternativně předkládané koncepce. Nikoli náhodou Jakobson vtělil do nových stanov Pražského lingvistického kroužku, který „jako scelená bojovná organizace s jednolitém programem“¹¹ se nechtěl profilovat jako „parlament rozličných proudů“,¹² jednoznačnou formulaci (§ 1), že jeho cílem „jest pracovati na základě metody funkčně strukturální o pokroku lingvistického bádání“.¹³ 9. paragraf stanov přímo striktně vymezoval podmínky členství včetně vyloučení, které mohl navrhnout kterýkoli řádný člen v případě, že „počínání se přičí účelu spolku“, a k jehož realizaci stačila dvoutřetinová většina přítomných členů. Kroužek tak prakticky demonstroval završení ideové syntézy, relativní jednotu světonázorového postoje v duchu strukturální estetiky, a především legalizoval princip kolektivní vědecké práce, který podle Jakobsona intenzivněji překonával individualistické a pozitivisticky atomizované metody výzkumu běžné v 19. století; tím Kroužek lépe odpovídal charakteru a potřebám moderní doby, navíc ztělesňoval jistý badatelský optimismus odrážející se v koncipování velkoryse rozvržených projektů. Výběrový charakter Kroužku znamenal, že jeho členem se mohl vědecký uchazeč stát pouze tehdy, když na jeho půdě vykonal úspěšnou přednášku, kterou výbor Pražského lingvistického kroužku (předseda, místopředseda, jednatel a pokladník, kterým byl orientalista J. Rypka) schválil a ostatním členům doporučil k volbě za řádného člena. Přijetí bylo zároveň podle stanov vázáno na závazné prohlášení kandidáta, že bude pracovat funkčně strukturální metodologií. Z tohoto „ceremoniálního úzu“ se vymkl např. mladý literární historik René Wellek, který při svém přijetí výboru Kroužku sdělil, že „... obdiv, který mám ke strukturální metodě, nevyklučuje, abych v literární historii i nadále pracoval také jinými metodami, hlavně ideografickými, jak to vyplývá z celé mé dosavadní badatelské činnosti“.¹⁴ Počátkem třicátých let vznikla instituce „hostů Kroužku“, která umožnila mladým badatelům a studentům navštěvovat přednášky a účastnit se tzv. kroužkovských diskusí, o nichž mladý anglista J. Vachek (v roce 1931 jako Mathesiův student přijatý za sekretáře Kroužku) napsal, že „šly vždy na

¹¹ Jakobson, R.: O předpokladech pražské lingvistické školy. Index, 6, 1934, č. 1, s. 7.

¹² Ibidem.

¹³ Srv. Stanovy spolku „Pražský lingvistický kroužek“, § 1, s. 1 (fond Pražský lingvistický kroužek, 1. karton, 2. desky, bez sign., uloženo v Ústředním archivu AV ČR v Praze).

¹⁴ Dopis Reného Wellka výboru Pražského lingvistického kroužku (jednateli B. Trnkovi) z 21. 9. 1934 (uloženo v Ústředním archivu AV ČR v Praze, fond Pražský lingvistický kroužek – 4. karton, korespondence a materiály M–Z, 1929–1946).

*sám kořen daného problému. Ty diskuse hodnotili návštěvníci kroužkových přednáškových schůzí jako nejceněnější přínos nejen pro schůzi samu.*¹⁵

Je méně známou skutečností, že instituce vyloučení prosazená Jakobsonem posloužila k „dobrovolnému“ odchodu několika členů, kteří metodologicky, názorově i osobnostně měli výhrady ke svým kolegům v Kroužku a k jejich pracem. Byl to především literární historik, Vlčkův žák Jan Vojtěch Sedlák, který pod vlivem německé duchovnědné školy a filozofického novoidealismu se profiloval jako stoupenec psychologizujícího, intuitivistického pojetí literatury a stylistické poetiky založené na básnickém prožitku. To vyvolávalo ostré střety s R. Jakobsonem, J. Mukařovským ad., kteří již od dvacátých let zastávali lingvistickou koncepci poetiky ve smyslu exaktní teorie básnictví a kteří se radikálně vymezovali vůči dobovým pokusům o odlišné, alternativní uchopení poetiky. Např. v příznačně nazvané recenzi *Kus literární pavědy* hodnotící práci J. V. Sedláka *K problémům rytmu básnického* (Praha, 1920) Jakobson odmítl psychologický výklad rytmu jako emocionálního projevu vyvěrajícího z „upřímnosti“ básníkovy citu.¹⁶ Násilné odtržení rytmu od zvukové organizace básnické řeči, tj. záměrnou implantaci psychologie do jazykovědné problematiky, která zaměňuje psychologickou genezi vnitřní slovní formy s jejím lingvistickým vymezením, Jakobson považoval v této souvislosti za výraz „literární pavědy“, o níž nelze vést principiální vědecký spor jako například s Královými prozodickými názory. Jakobsonův útok na Sedláka jako na stoupence Diltheyovy teorie básnického prožitku a Gundolfova transsubstanciálního pojetí umělecké osobnosti byl paradoxně útokem člena Pražského lingvistického kroužku proti svému kolegovi, který jako Vlčkův žák vědomě odmítal exaktní, strukturálně-morfologický přístup k literárnímu materiálu. Jestliže Jakobsonova nekompromisní kritika otištěná v únoru 1930 vyústila v Sedlákovu „dobrovolné“ vystoupení z Pražského lingvistického kroužku v říjnu 1930,¹⁷ Sedlákovy teoretické a monografické práce (*Literární historie a literární věda*, 1929; *Petr Bezruč*, 1931; *O díle básnickém*, 1935) se staly ze strany strukturalistů předmětem cílené kampaně (J. Mukařovský, R. Wellek), která svého protivníka – bez ohledu na sílu mnohdy oprávněné vědecké argumentace – záměrně stavěla mimo oblast oficiální vědy.¹⁸

¹⁵ Vachek, J.: Vzpomínky českého anglisty. Jinočany 1994, s. 67.

¹⁶ Jakobson, R.: Kus literární pavědy. Plán, 1, 1929–1930, č. 10–11, s. 593–597, únor 1930.

¹⁷ Srv. dopis J. V. Sedláka B. Trnkovi (jednateli PLK) z 25. 10. 1930 (uloženo v Ústředním archivu AV ČR v Praze, fond Pražský lingvistický kroužek – 4. karton, 3. desky, bez sign.).

¹⁸ Mukařovský, J.: Umělcova osobnost v zrcadle díla (několik kritických poznámek k uměovědné teorii a praxi). Akord, 4, 1931, č. 6–7, s. 253–263 (přetištěno v knize Mukařovský, J.: Cestami poetiky a estetiky. Praha 1971, s. 145–157). Wellek, R.: Rub literární vědy. Slovo a slovesnost, 1, 1935, č. 2, s. 128–130.

Pražský lingvistický kroužek

Obdobně opustil Pražský lingvistický kroužek v září 1934 pro názorové neshody s B. Havránkem, V. Mathesiem a J. Mukařovským paleoslavista Miloš Weingart. V témže roce totiž V. Mathesius vydal v *Slavische Rundschau* shrnující článek *Tschechische Slavistik nach für fünf Jahren*,¹⁹ v němž se u příležitosti II. mezinárodního kongresu slavistů ve Varšavě kriticky vyslovil o stavu českých slavistických a bohemistických studií a také o nastupující generaci, na jejímž metodologickém školení se Weingart podílel. Mathesiovo osobní stanovisko Weingart neprávem považoval za oficiální platformu Kroužku, a proto na protest podal svou oficiální rezignaci. Důvodem rozchodu s Kroužkem byla i Weingartova angažovanost v neúspěšném habilitačním řízení J. V. Sedláka na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, které bylo hlavním sídlem a pracovní základnou českých strukturalistů a kde se Jakobson s velkými problémy v témže období inauguroval jako smluvní profesor ruské filologie (oficiálně od 1. 10. 1934).²⁰ Paradoxně byl to však Weingart, který ještě před metodologickými iniciativami J. Mukařovského a R. Jakobsona vyzval v roce 1922 ve spise *Problémy a metody literární historie* mladou literárněvědnou generaci k revizi vědeckého programu českých literárních dějin. Náznaky tohoto přístupu uplatnil poprvé v recenzi sborníku *Z dějin české literatury* (Praha, 1920) věnovaného šedesátým narozeninám J. Vlčka, kde konstatoval jistou extenzitu a završenost pozitivistického postoje k historii české literatury 19. století (J. Hanuš, J. Jakubec, J. Máchal a J. Vlček).²¹ Jestliže Weingart na jedné straně ocenil výsledky této pozitivistické generace, na druhé straně volal po kombinaci metod analytických a psychologických, po spojení klasického „ideografismu“ se studiem eidografickým a stylistickým. Pozitivní a v českém kontextu jedno z prvních ocenění formální metody v pojetí moskevských a petrohradských filologů bylo spojeno se zdrženlivostí a skepsí vůči subjektivismu a apriorismu estetických soudů. „*Neustálenost estetiky a nebezpečí subjektivismu jsou tak velké, že by ohrožovaly bezpečnost literárněhistorického soudu*“.²² Celkově Weingart v souladu s českou tradicí odmítl názor, že literární historie má řešit úkoly ryze literární a estetické, jak to koncem dvacátých let důrazně požadovali literárně zaměření badatelé Pražského lingvistického kroužku, kteří kritizovali tradiční historiografii orientovanou výlučně filologicky nebo ideograficky.

Jestliže Pražský lingvistický kroužek často vstupoval do ideových polemik s domácími či zahraničními badateli, zásadní střet se odehrál v polovině 30. let,

¹⁹ Mathesius, M.: *Tschechische Slavistik nach für fünf Jahren*. *Slavische Rundschau*, 6, 1934, s. 342–348.

²⁰ Srv. Zelenka, M.: Několik poznámek k Jakobsonově habilitaci na Masarykově univerzitě v letech 1932–1933. *Slavia*, 61, 1992, č. 1, s. 73–81.

²¹ Weingart, M.: *Problémy a metody literární historie*. Bratislava 1922. Weingartova recenze sborníku *Z dějin české literatury* (Praha 1920) vyšla v *Národních listech* 9. 9. 1921.

²² *Ibidem*, s. 47.

kdy čeští slavisté kritizovali teze německé historiografie, které se svou terminologií a sémantikou vřazovaly do myšlenkového kontextu třetí říše, k heslu Blut und Boden. V pozadí těchto názorů stálo německé zpochybnění společného dědictví slovanských kultur, které se považovaly za podřízené a jednostranně přijímající podněty svých vyspělejších sousedů. Kroužek zejména reagoval na komparatistické práce docenta německé pražské univerzity Bittnera, které dospěly k biologicko-mystickému pojetí světové literatury jako živého organismu, v němž obíhají významově diferencované národní literatury jako uzavřené imanentní systémy. Bittner, který počátkem čtyřicátých let působil jako jeden z kulturních poradců říšského protektora, již na II. mezinárodním sjezdu slavistů ve Varšavě v roce 1934 podcenil specifičnost slovanských literatur jako vnitřně diferencované a gnoseologicky zkoumatelné struktury. Bittnerův povýšenecký postoj se posléze stupňoval v roce 1936 vydáním pamfletického spisu *Deutsche und tschechen* (Brünn, 1936), na který český slavista a člen Kroužku Frank Wollman reagoval samostatným spisem *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské* (Brno, 1936), v němž tvrdil, že národní literatury do světové literatury nevstupují mechanicky, protože jejich východiskem „*nejdou organismy národních literatur, leč jednotlivé tvary ve svých strukturálních vztazích*“.²³ Právě z podnětu F. Wollmana a R. Jakobsona Pražský lingvistický kroužek uspořádal veřejnou diskusi, v níž vedle německého historika vystoupili P. Eisner, B. Havránek, J. Mukařovský, F. Trávníček, R. Wellek ad.²⁴ Jestliže Wollman vytkl Bittnerovi dezinterpretaci historických faktů a zkrácené pojetí česko-německých vztahů, pak Jakobson polemizoval s hlavní tezí svého odpůrce spočívající ve formulaci jakéhosi „zákonu vah“, tj. učení o střídání kulturní nadvlády Němců a Čechů. Jakobson kriticky dokazoval, že „*nikoli zákon vah ovládá české kulturní dění, nýbrž prostý zákon nerozlučného sepětí osudu české země s kulturním vývojem české země. S tímto vývojem se v podstatě kryje i vývojová křivka německé kulturní tvorby v české zemi*“.²⁵

Pražský lingvistický kroužek i přes svou metodologickou vyhraněnost v třicátých letech spolupracoval s dalšími vědeckými institucemi, především s Pražským filozofickým kroužkem, Klubem moderních filologů a Literárněhistorickou společností československou. Ta sice vznikla z podnětu českého literárního historika pozitivistické orientace Alberta Pražáka v roce 1935 jako jisté konkurenční sdružení, které mělo vytvářet institucionální a metodickou protiváhu k vě-

²³ Wollman, F.: *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské*. Brno 1936, s. 10.

²⁴ Jakobson, R.: *Usměrněné názory na staročeskou kulturu*. Slovo a slovesnost, 2, 1936, č. 4, s. 207–221. V témže čísle Slova a slovesnosti byla otištěna i stať Franka Wollmana *Literárněvědné metody v Bittnerově knize „Deutsche und Tschechen“* (s. 201–207). Oba příspěvky byly předneseny na diskusním večeru PLK 7. 12. 1936. Diskusi o Bittnerově knize shrnul časopis Slovo a slovesnost, 3, 1937, č. 2, s. 127–128.

²⁵ Jakobson, R.: *Usměrněné názory na staročeskou kulturu*. Slovo a slovesnost, 2, 1936, č. 4, s. 221.

Pražský lingvistický kroužek

deckému ohlasu Kroužku údajně zanedbávajícího tradiční literární dějepis, komparatistiku a slavistiku, přesto zde existovala dohoda o vzájemné součinnosti. Literárněhistorická společnost československá, která si vytkla za cíl „*pečovat o rozvoj literárního dějepisu československého i slovanského v nejširším rozsahu srovnávacím a v úzké souvislosti s vědami příbuznými*“,²⁶ zároveň chtěla reagovat na určitou uzavřenost a nedostupnost Kroužku pro nastupující vědeckou generaci, které chtěla poskytnout publikační platformu. Na rozdíl od Kroužku se však Literárněhistorická společnost československá potýkala ve své činnosti s nedostatkem finančních prostředků. Symptomatickým příkladem snahy o nerealizovanou spolupráci se ukázalo výročí K. H. Máchy, které podtrhlo osobnostní a metodologické rozpory mezi jednotlivými představiteli obou institucí. Pražský lingvistický kroužek již od roku 1935 jednal s nakladatelem F. Borovým o vydání kolektivní máchovské monografie v duchu strukturální metodologie, která později vyšla jako sborník pod názvem *Torso a tajemství* (Praha, 1938).²⁷

S analogickým záměrem oslavit sté výročí Máchova úmrtí jubilejní publikační akci přišla rovněž nově vzniklá Literárněhistorická společnost československá v Praze (LHŠČ), kterou řídil bohemista A. Pražák spolu se slavisty J. Horákem a K. Krejčím. Ze strany LHŠČ vyšel návrh spojit oba podniky v jeden sborník, na jehož obálce by byly uvedeny oba spolky a oba redaktori sborníku: J. Mukařovský za Pražský lingvistický kroužek a A. Novák za Literárněhistorickou společnost. Ke spojení sborníků nakonec nedošlo – stejná literárněhistorická témata se totiž opakovala v jednotlivých statích u badatelů z obou sdružení; Pražský lingvistický kroužek proto oprávněně trval na systematické kolektivní monografii, kde dílčí příspěvky by nebyly „*souhrnem epizodických jubilejních článků*“,²⁸ nýbrž by tvořily uzavřený celek v duchu jednotné metodologie, která by podávala „*všestranný strukturální rozbor literárního díla Máchova*“.²⁹

Ačkoli přednášková činnost Pražského lingvistického kroužku pokračovala v omezené podobě i za okupace a jeho právní existence formálně skončila až v roce 1951, vrchol institucionální a vědecké aktivity lze jednoznačně vymezit druhou polovinou třicátých let, kdy činnost Kroužku nebyla poznamenána personálními ztrátami a kdy jeho členové nejintenzivněji vystupovali s metodologicky a teoreticky připravenými referáty na vědeckých sjezdech a nejvíce publikovali

²⁶ Citováno podle Stanov Literárněhistorické společnosti v Praze (srv. korespondenci mezi Literárněhistorickou společností v Praze s Pražským lingvistickým kroužkem o přípravě a sjednocení máchovských sborníků – uloženo v Ústředním archivu AV ČR v Praze – fond PLK, 2. karton, 3. desky – bez sign.).

²⁷ Srv. dopis F. Borového výboru Pražského lingvistického kroužku z 2. 4. 1935 (uloženo v Ústředním archivu AV ČR v Praze, fond PLK, 2. karton, 4. desky).

²⁸ Srv. dopis výboru Pražského lingvistického kroužku Literárněhistorické společnosti v Praze z 10. 4. 1935 (uloženo tamtéž, 3. desky).

²⁹ Ibidem.

v odborném tisku. V dubnu 1939 odchází do nucené emigrace jeden z nejařilnějších představitelů R. Jakobson, který se již do Československa nazpět nikdy natrvalo nevrátil a tím svoje kontakty s Pražským lingvistickým kroužkem zpřetrhal. Obdobně J. Mukařovský po roce 1948 oslabil svůj vztah ku skomírajícímu Kroužku tím, že vědeckou dráhu zaměnil za politickou kariéru – od roku 1950 totiž aktivně vystupoval jako člen Světové rady míru. Je zřejmé, že k mezinárodnímu uznání Pražského lingvistického kroužku a k jeho badatelskému ohlasu, k němuž došlo už v prvním desetiletí působení, přispěl nový typ kolektivní kooperace a programový charakter vědecké práce, jejíž výsledky byly soustavně uveřejňované ve světových jazycích. Rovněž závazný respekt k funkčně-strukturální metodologii, která byla aplikována z lingvistiky na oblast umění a dalších společenských oblastí, přispěl k interdisciplinárnímu charakteru Kroužku a k internacionálnímu rozšíření jeho tezí. Pražský lingvistický kroužek tak, jak se institucionálně, personálně a metodologicky zformoval v meziválečném období, zůstává dodnes aktuálním příkladem kolektivní součinnosti v humanitních vědách, která vedla k vypracování strukturální metody, resp. jednoho z nejvýznamnějších -ismů zásadně ovlivňujícího duchovní tvář minulého století.